

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 14 (27)

Суми – 2019

**SECTION 5
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS;
FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW**

**СЕКЦІЯ 5
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i14.p49>

**ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНУ
БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ¹**

*Андрійченко Надія Сергіївна,
аспірант кафедри адміністративного, господарського
права та фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

Стаття присвячена дослідженню існуючих класифікацій критеріїв оцінювання ефективності правоохоронних органів, які забезпечують фінансово-економічну безпеку держави. Зазначено, що національним законодавством перелік таких критеріїв не визначено, більше того в межах наукової доктрини існує велика кількість підходів до їх класифікації. Автором з'ясовано сутність поняття «критерій» та розглянуто статистичні і динамічні, ціннісно-раціональні, цілераціональні та прагматичні, функціональні, діяльнісні та витратні, внутрішні та зовнішні, загальні та спеціальні критерії. Зроблено висновок, що стан злочинності не може бути показником ефективності діяльності правоохоронних органів до завдань яких належить протидія та боротьба з фінансово-економічною злочинністю, зважаючи на те, що протидія і боротьба із зазначеним видом злочинності не єдине завдання правоохоронних органів, а також часті випадки маніпуляцій керівництва зі статистичними даними. Запропоновано стан злочинності замінити таким критерієм як рівень латентної злочинності у державі. Акцентовано увагу на тому, що кількість співробітників правоохоронних органів також не може бути критерієм ефективності правоохоронного органу як суб'єкта забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. Натомість обґрунтовано необхідність оцінювання діяльності зазначених правоохоронних органів за такими критеріями як професіоналізм їх співробітників, стан взаємодії з іншими суб'єктами, у тому числі зарубіжних держав, довіра громадян. Розкрита сутність економічного критерію ефективності правоохоронних органів, застосування якого передбачає вирішення багатьох підготовчих питань, крім того акцентовано увагу на застереженнях щодо оцінювання діяльності зазначених суб'єктів за даним критерієм, зокрема його доцільність лише у комплексі з іншими критеріями.

Ключові слова: критерій, оцінювання, ефективність, правоохоронні органи, фінансово-

¹ Виконано в рамках проекту «Система критеріїв зовнішнього моніторингу діяльності єдиного правоохоронного органу у сфері забезпечення фінансової та економічної безпеки держави» (№ 118u003575)

економічна безпека.

Andriichenko N.S. To the question of classification of criteria for assessing the efficiency of law-enforcement agencies ensuring financial and economic security of the state. The article is devoted to the study of existing classifications of criteria for assessing the effectiveness of law-enforcement agencies that provide financial and economic security of the state. It is noted that the national legislation does not define the list of such criteria, moreover, there is a large number of approaches to their classification within the scientific doctrine. The author clarifies the essence of the concept of "criterion" and examines statistical and dynamic, value-rational, purposeful and pragmatic, functional, activity and expenditure, internal and external, general and special criteria. It is concluded that the state of crime can not be an indicator of the effectiveness of law-enforcement agencies, whose tasks include the counteractions and the fight against crime, given that counteraction and the fight against crime are not the only task of law enforcement agencies, as well as frequent cases of manipulation of the management with statistical data. It is proposed to replace the state of crime with such a criterion as the level of latent crime in the state. The emphasis is placed on the fact that the number of law enforcement officers also can not be a criterion for the effectiveness of the law-enforcement agency as a subject of ensuring the financial and economic security of the state. Instead, the necessity of evaluating the activity of these law-enforcement agencies according to such criteria as the professionalism of their employees, as well as the state of interaction with other entities, including foreign countries, citizen's trust was substantiated. The essence of the economic criterion of the effectiveness of law-enforcement agencies is disclosed, in addition, attention is drawn to the reservations regarding the evaluation by this criterion, in particular its expediency in combination with other criteria.

Key words: criterion, evaluation, efficiency, law enforcement bodies, financial and economic security.

Актуальність теми. Сучасне реформування правоохоронних органів України обумовлює доцільність вивчення питання оцінювання їх діяльності метою якого є орієнтація правоохоронних органів, у тому числі тих, що захищають фінансово-економічні інтереси держави, на виконання ними своїх завдань та функцій. Одним із елементів оцінювання є критерії на основі яких визначається їх ефективність. Але зважаючи на відсутність на законодавчому рівні поняття і переліку критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів дане питання потребує ґрунтовного дослідження для формулювання спочатку теоретичних положень із цієї тематики, а згодом використання їх для розробки та внесення змін до національного законодавства України.

Метою дослідження є комплексне дослідження сутності різних критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів як суб'єктів захисту фінансово-економічних інтересів України, класифікованих за різними ознаками

Стан наукової розробки. Проблемам оцінювання діяльності державних органів істотну увагу приділили в працях таких науковців як: І.І. Артим, О.М. Бандурка, О.В. Батраченко, А.А. Бова, Ю.В. Биковська, Є.О. Крапивін, О.А. Линдюк, О.М. Литвинов, Л.Л. Приходченко, В.В. Черней, М.М. Чеховська, В.Г. Ярема та інші,

однак питання класифікації критеріїв оцінювання ефективності правоохоронних органів як загалом так і як суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки держави досліджено частково.

Виклад основного матеріалу. Г. Атаманчук визначає «критерій» як ознаки, межі, сторони прояву управління, за допомогою яких варто визначати рівень і якість управління, його відповідність потребам та інтересам суспільства [1, с. 159]. І саме цим відрізняє їх від показників, які визначають кількісні параметри процесу, явища.

Аналіз наукової літератури дає підстави зробити висновок, про наявність різних підходів до розуміння критеріїв оцінювання ефективності діяльності державних органів. Така ситуація обумовлена відсутністю на законодавчому рівні переліку критеріїв за якими оцінюється діяльність державних органів.

Загалом зарубіжні науковці пропонують схожі критерії для оцінки діяльності – статичні і динамічні. Окремої уваги заслуговують статистичні критерії, а саме: критерії, орієнтовані на цілі (ефективність вимірюється здатністю досягати попередньо визначених цілей); критерії, які фокусуються на внутрішніх ознаках (діяльність ефективна, у разі забезпечення внутрішньої узгодженості, гарантування її адаптації до нових умов); комплексні критерії (загальні критерії

поєднуються зі специфічними критеріями).

Натомість інші науковці звертають увагу на те, що зазначені критерії не є доскональними, оскільки критерії орієнтовані на цілі залишають поза увагою те що цілі не завжди можуть бути сформульовані чітко та змінюватися у процесі, тоді як критерії сфокусовані на внутрішній організації ідеалізують значення організаційно-управлінських відносин, пов'язаних з організацією та діяльністю окремих підрозділів та органів, тоді як метою їх діяльності є в першу чергу упорядкування зовнішніх суспільних відносин у певній сфері. Мають недоліки і комплексні критерії, сутність яких зводиться до складнощів, які виникають при визначенні та поєднанні загальних та спеціальних критеріїв [2, с. 32].

У свою чергу вітчизняні науковці, Д. П. Зернін та В. Г. Ігнатов, виділяють ціннісно-раціональні критерії (відповідність результатів управління встановленим державою цінностям); цілераціональні критерії (відповідність результатів управління запланованим цілям і завданням, визначених в державних програмах і планах); прагматичні критерії (встановлюють ефективність у спосіб «витрати-випуск» чи «витрати-результат») [3, с. 263].

І. І. Артима об'єднує критерії ефективності в: а) факторно-категоріальну модель (оцінка організаційної структури, контролю за діяльністю органу, управління персоналом, зв'язків з громадськістю, взаємодії з іншими суб'єктами тощо); б) модель стейкхолдерів (висвітлює соціальні аспекти, які проявляються задоволеністю населення діяльністю державного органу); в) ресурсна модель (характеризує економічну ефективність державного органу і ґрунтується на аналізі надходжень до державного бюджету) [4].

Запропоновані критерії оцінювання комплексно підходять до визначення ефективності державних органів. Такий збалансований перелік критеріїв обумовлений тим, що кожен суб'єкт, який бере участь у оцінюванні діяльності державних органів має різні інтереси. Зважаючи на це Л. Приходченко виділяє функціональні (оцінка ролі органів влади у вирішенні соціально-економічних проблем), діяльнісні (оцінка наслідків діяльності державного сектору), витратні (оцінка витрачання ресурсів для функціонування органів влади) складові. Оскільки громадянина як суб'єкта оцінювання державних органів цікавлять результати їх діяльності та чи задовольняє вона його потреби, законодавця – досягнуті результати та обсяг витрачених ресурсів, тоді як службовця державного органу – досягнення цілей, поставлених перед органом [5].

Поряд із критеріями оцінювання ефективності державних органів загалом, багато науковців

звертали увагу на визначення критеріїв оцінювання діяльності конкретних правоохоронних органів України. Так, О. М. Литвинов і Т. С. Гавриш зважаючи на те, що на органи прокуратури покладені завдання із координації діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинністю, виділяють такі критерії оцінювання їх діяльності: а) формальний стан ефективності координації запобігання злочинам; б) чіткість виконання координаційними органами покладених на них обов'язків [6]. Разом з тим

В. Г. Ярема вдало доповнює їх критерієм належної професійної підготовки працівників координаційних органів та їх посадових осіб – представників інших суб'єктів запобігання злочинам і суб'єктів координаційної діяльності [7].

У свою чергу, В. Черней всі критерії оцінювання діяльності органів внутрішніх справ класифікував на зовнішні та внутрішні, загальні та спеціальні. Так, до загальних критеріїв науковець відносить результати роботи за зверненнями громадян, результати проведення спеціальних перевірок осіб, які претендують на призначення їх на вищі посади, а до спеціальних – кількісні показники: кількість осіб щодо яких винесено постанови про притягнення як обвинуваченого за вчинення злочину, щодо яких обвинувальні вироки суду набрали законної сили, щодо яких складено протокол про адміністративне правопорушення та накладено адміністративне стягнення, розмір завданої шкоди, обсяг її відшкодування. Сутність зовнішніх критеріїв, на його думку, зводиться до вивчення і аналізу криміногенної ситуації, психологічної та економічної обстановки на певній території та їх впливу на криміналізацію населення, а внутрішні – психологічну обстановку в органах внутрішніх справ, рівень їх матеріально-технічного забезпечення тощо [8, с. 93–94].

Критерії оцінювання діяльності поліції у розрізі забезпечення ними публічної безпеки і порядку визначав О. В. Батраченко. Науковець пропонує оцінювати їх діяльність за такими критеріями: 1) стан публічної безпеки і порядку в регіоні та державі; 2) стан управління та організації поліції щодо забезпечення публічної безпеки і порядку; 3) кількісні та якісні результати діяльності поліції у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку; 4) оцінка кадрового потенціалу; 5) рівень довіри населення до поліції та її співробітників.

Досить цікавим є перший критерій, а саме стан публічної безпеки та порядку в регіоні та державі, який полягає у визначенні стану злочинності і кількості вчинених правопорушень у розрізі їх видів, співставленні результатів та динаміки в кожному регіоні та державі. Оцінювання за цим критерієм, як зазначає О. В. Батраченко, дозволяє

з'ясувати вихідне і поточне становище предмету діяльності поліції, проблемні моменти у даній сфері [9, с. 61–62].

З метою спростування його важливості зазначимо, що використання стану злочинності як критерію діяльності поліції ускладняється наступним: 1) поліція неєдиний фактор, який впливає на злочинність, яка є продуктом комплексу умов; 2) зареєстрований стан злочинності часто пов'язаний з тим як поліція обробляє інформацію, яка надходить. Кримінальні показники, отримані від поліції часто називають «організаційними наслідками», іншими словами це продукти діяльності органів поліції. При цьому їх керівництво може впливати на «реальний» стан злочинності через маніпуляції зі статистикою [10].

Крім маніпуляцій зі статистикою її використання для оцінювання діяльності правоохоронних органів, які забезпечують фінансово-економічну безпеку України має ряд обмежень: а) фокус лише на боротьбі зі злочинністю, яка не єдине завдання поліції; б) частий акцент на резонансних злочинах; в) зосередження уваги на кількості зареєстрованих злочинів залишає поза увагою незареєстровані злочини. При цьому загальний рівень злочинності як правило в два рази вищий від зареєстрованої кількості злочинів [11].

Разом з тим для того, щоб уникнути маніпуляцій з кількісними даними, які фактично використовуються для відображення реального стану злочинності у державі та роль правоохоронних органів у боротьбі з нею, Анатолій Кривінш пропонує передбачати основним критерієм ефективності зменшення частки латентної злочинності, що знизить бажання маніпулювати статистикою за високого рівня злочинності і зацікавити співробітників правоохоронних органів у зборі інформації про злочини у державі [12, с. 35]. Зазначена позиція є вдалою і доцільною для впровадження в Україні при оцінюванні правоохоронних органів, які забезпечують фінансово-економічну безпеку держави. Подібною є позиція О.М. Бандурки та О.М. Литвинова, які зазначають, що показник розкриття не придатний для оцінки боротьби з економічними злочинами, а велика кількість зареєстрованих злочинів є одним із позитивних показників роботи служб і підрозділів боротьби з економічними злочинами [13, с. 17].

Ю. В. Биковська, звертає увагу, що до числа важливих показників, які відображають ефективність діяльності правоохоронних органів належать: кількість їх співробітників; кількість зареєстрованих, розкритих та нерозкритих злочинів; зміна кількості злочинів за певний період

часу; об'єм фінансування їх діяльності; витрати на забезпечення їх діяльності в ВВП; громадська думка про їх діяльність, в тому числі рівень довіри громадян [14, с. 52].

Одразу привертає увагу кількість співробітників правоохоронних органів яка, звичайно ж, має бути оптимальною: їх надмірна кількість веде до необґрунтованого підвищення бюджетних витрат, тоді як недостатня кількість сприяє зростанню рівня злочинності, погіршенню кримінальної ситуації. При цьому мають враховуватися масштаби держави, кількість населення, рівень криміналізації в державі, політика держави щодо діяльності правоохоронних органів, пріоритети їх розвитку, успіхи попередніх реформ.

Питання встановлення взаємозв'язку між кількістю поліцейських та рівнем злочинності не втрачало своєї актуальності протягом багатьох років про що свідчить кількість досліджень присвячених вказаному припущенню. Так, у 2008 році було констатовано, що кількість співробітників поліції і рівень злочинності є обумовленими: зростання кількості злочинів призводить до підвищення кількості поліцейських. Однак відсутні докази, що підвищення чисельності співробітників поліції знижує рівень злочинності [15]. Загалом ми вважаємо, що цей критерій не слід використовувати для оцінки діяльності правоохоронних органів як суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, оскільки якби держава могла так легко знизити рівень злочинності лише за рахунок підвищення чисельності правоохоронних органів криміногенна ситуація не була б такою небезпечною як на сьогодні.

Говорячи про співробітників правоохоронних органів слід зазначити, що оцінюватися має не їх кількість, а професіоналізм. Особливу увагу професіоналізму співробітників МВС України приділив О. М. Музичук, визначивши його як одну з найважливіших сторін професійної культури працівника МВС України, яка визначає ділову надійність, здатність успішно здійснювати правоохоронну діяльність у звичайних та нестандартних ситуаціях і обумовлюється певними досягненнями у службово-трудої діяльності, рівнем сформованості професійної та духовної культури у всій її досконалості [16, с. 449]. Ми також підтримуємо позицію згідно з якою професіоналізм є критерієм оцінки правоохоронних органів, так як без професіоналізму їх співробітників вони не можуть якісно виконати свої завдання і функції.

Науковці також звертають увагу на економічний критерій оцінювання діяльності правоохоронних органів. Зокрема, М. М. Чеховська, розглядаючи

питання оцінки ефективності діяльності суб'єктів сектору безпеки України за економічним критерієм, звертає увагу на те, що цей критерій дає зрозуміти, яких збитків потрібно очікувати від загрози за відсутності протидії спецслужб. У разі якщо очікувані збитки більші, ніж витрати на заходи по їх відверненню, то діяльність спецслужб є ефективною [17, с. 449]. В цьому випадку зміст економічного критерію ґрунтується на співвідношенні суми очікуваних збитків і витрат на усунення умов, що їх спричиняють. Але існує й інше його розуміння, відповідно до якого співвідносяться сума коштів виділених на фінансування діяльності правоохоронних органів та отримані результати.

Разом з тим не слід забувати, що оцінювання діяльності за економічним критерієм нерозривно пов'язане із необхідністю розмежування напрямків діяльності органу діяльність якого оцінюється; визначенням обсягу ресурсів та кінцевих результатів діяльності; грошовою оцінкою отриманих результатів; розробкою загальних правил прийняття рішення за підсумками оцінювання. А тому зарубіжні науковці підтримують думку, що повноцінне оцінювання результатів діяльності за економічним критерієм неможливе. Однак застосування методів економічної оцінки у комплексі з іншими критеріями можуть покращити розподіл ресурсів у подальшому [18, с. 9]. Отже здійсненню оцінки діяльності правоохоронних органів України за економічним критерієм має передувати конкретизація багатьох аспектів її проведення, а визначення економічності діяльності поєднуватися з оцінкою за іншими критеріями.

Беручи до уваги існуючі підходи до визначення критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів, ми не можемо не звернути увагу на підхід, ідеєю якого є альтернативні критерії оцінювання правоохоронних органів.

Зокрема, пропонується при оцінюванні ефективності діяльності органів поліції, брати до уваги критерій обґрунтованості і доцільності застосування фізичної сили, зброї, оскільки законом передбачено підстави їх застосування і співробітники поліції можуть вдаватися до фізичної сили, використання зброї при запобіганні, припиненні правопорушень, затриманні осіб, які їх готували чи скоїли. У разі оцінки за таким критерієм до уваги береться кількість випадків застосування фізичної сили, зброї, інших спеціальних засобів, а в окремих випадках їх аналіз. Визначаючи доцільність застосування таких заходів мають враховуватися дії особи щодо якої їх

було застосовано серйозність намірів особи, ресурси, які мали співробітники поліції, розмір завданої шкоди [19].

Незважаючи на те, що зазначений критерій у науковій доктрині існує довгий час вважаємо, що його існування є обґрунтованим зважаючи на те, що окрім реєстрації фактів скоєння злочинів, їх розслідування та розкриття, правоохоронні органи здійснюють інші повноваження, зокрема затримують осіб підозрюваних у скоєнні злочину, а тому виникає необхідність оцінювати і таку їх діяльність. Очевидно, що оцінювання застосування співробітниками правоохоронних органів фізичної сили, зброї, спеціальних засобів дозволить визначити законність таких дій, що також є показником рівня їх професійності.

Ще один критерій, який може бути використано при оцінці ефективності діяльності правоохоронних органів – стан співпраці з іншими суб'єктами, у тому числі зарубіжних держав. Його важливість обумовлена тим, що налагоджений механізм співпраці правоохоронних органів як суб'єктів захисту фінансово-економічних інтересів України від протиправних посягань з іншими суб'єктами дозволяє їм використовувати можливості та ресурси останніх для ефективної протидії і боротьби з фінансово-економічними правопорушеннями.

Висновки. На сьогодні закон не визначає перелік критеріїв оцінювання діяльності правоохоронних органів України загалом, але зважаючи на процес їх реформування дане питання потребує особливої уваги. Аналіз положень наукової доктрини свідчить про існування різних підходів до розуміння видів критеріїв оцінювання результатів діяльності правоохоронних органів, при цьому робиться акцент на актуальності переходу від кількісних до якісних критеріїв оцінювання ефективності правоохоронних органів. Однак ми підтримуємо позицію за якої баланс між критеріями все-таки має бути, оскільки виключно кількісні чи якісні показники не дають можливості об'єктивно оцінювати результати діяльності зазначених суб'єктів, ускладнюють перехід до нової системи оцінювання діяльності правоохоронних органів, у тому числі як суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки України. Крім того доцільною є оцінка діяльності правоохоронних органів виходячи не з кількості зареєстрованих злочинів, а частки латентної злочинності з обов'язковим урахуванням таких критеріїв як професіоналізм, економічність, взаємодія з іншими суб'єктами, довіра громадян.

Література :

1. Державне управління: посіб.; за ред. А.Ф. Мельник. Київ: Знання. 2009. 582 с.
2. Dimofte G., Dimofte G., Bolea I. Measurement and Evaluation of Efficiency. Criteria for Police Units / "Dunarea de Jos" University of Galati. 2012. No. 2 P. 31–38.
3. Зернин Д.П., Игнатов В.Г. Основы теории государственного управления : курс лекций. Москва: МарТ; Ростов н/Д: МарТ, 2005. 512 с.
4. Артими І.І. Оцінка ефективності управління в органах державної виконавчої влади: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Львів. 2004. 21 с.
5. Приходченко Л.Л. Ефективність державного управління: критерії і підходи до оцінювання / Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Вип. 3 (15). Харків: Магістр. 2006. С. 139–146
6. Литвинов А.Н., Гавриш Т.С. Профилактика преступлений. От теории к практике: науч.-практ. пособие. Москва: ЭКМОС, 2003. 160 с.
7. Ярема В.Г. Перед органами прокуратури стоїть завдання особливої ваги – відновити порядок і законність в Україні / Вісник прокуратури. 2014. № 8. С. 5–10.
8. Черней В.В. Оцінка ефективності та шляхи удосконалення заходів запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні / Юридична Україна. 2014. № 4. С. 91–96.
9. Батраченко О.В. Удосконалення системи оцінювання ефективності забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки та порядку / Право.ua. 2016. № 1. С. 58–63.
10. Edward R. Maguire Measuring the Performance of Law Enforcement Agencies / CALEA Update Magazine. 2002. Issue 83. URL: <http://www.calea.org/calea-update-magazine/issue-83/measuring-performance-law-enforcement-agencies-part-1of-2>.
11. Malcolm K. Sparrow Measuring in a Modern Police Organization / Psychosociological Issues in Human Resource Management. 2015. Vol. 3 Issue 2. P. 17–52.
12. Kriviņš A. Towards acuity and safety: police efficiency across European countries. Journal of Security and Sustainability Issues. 2015. Vol. 5. No. 1. P. 35–44.
13. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Боротьба зі злочинністю в аспекті її організації. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 3 (11). С. 9–19.
14. Биковська Ю.В. Критерии оценки эффективности деятельности полиции зарубежных стран / Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2014. № 11 (218). С. 51–64.
15. Ogilvie J.M., Allard T.J. and Stewart A.L. (2008). Impact of Police Numbers on Crime. J.M. Griffiths, Griffiths University. Australia.
16. Музичук О.М. Сутність та загальна характеристика професіоналізму працівників органів внутрішніх справ. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2004. Вип. 28. С.445–450.
17. Чеховська М.М. Оцінка ефективності діяльності суб'єктів сектору безпеки України в умовах їх реформування. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. «Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України» (24 листопада 2017 року): у 2 т. Київ: Національна академія прокуратури України. 2017. Т. 1. 476 с.
18. Stockdale J.E., Whitehead C.M., Gresham P.J. Applying economic evaluation to policing activity. Police Research Series. London: Home office. 1999.
19. Gary T. Marx Alternative Measures of Police Performance. Criminal Justice Research. Lexington Books. 1976. URL: <http://web.mit.edu/gtmarx/www/alt.html>.